

Тема. Активна і пасивна лексика української мови: застарілі слова (архаїзми та історизми), неологізми.

Мета: ознайомити учнів із застарілими словами і неологізмами, формувати вміння розпізнавати і аналізувати ці слова, пояснювати їх значення; розвивати мислення, мовлення учнів, пам'ять; виховувати повагу до рідної мови, до поезії, до історичного минулого нашого краю.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Обладнання: мультимедійні засоби, картки.

Мово рідна! Ти ж – як море – безконечна,
могутня, глибинна. Котиш і котиш хвилі своїх
лексиконів, а їм немає кінця-краю.

С. Плачинда

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання

1. Зачитати складену вдома рекламу таким товарам: відеомагнітофон, ксерокс, сканер. Пояснити лексичне значення цих слів.

III. Актуалізація опорних знань учнів

2. Дати відповіді на питання

* Які словники української мови ви знаєте?

* Як називаються словники, у яких розкривається лексичне значення слів?

* Які бувають слова за походженням?

* Чим відрізняються запозичені слова від власне українських?

3. Творче конструювання

Назвати і записати іншомовні слова, які починаються на ди..., ци..., ре..., де... . Із кількома словами скласти речення. Пояснити лексичні значення іншомовних слів.

4. Робота з картками

Картка 1

Записати наведені слова, пояснити їх написання. Виділити орфограму – букви и-і. Записати у фонетичній транскрипції кілька слів.

Д..ректор, ц..ферблат, с..стема, ш..фр, р..тм, б..нзин, ж..рафа, ..нкубатор, ..нститут, ..спанія, рад..ус, міт..нг, д..зель, пон.. .

Картка 2

Записати подані слова, вибравши з дужок потрібну букву.

(І,и)дея, (і, и)нженер, (і, и)нжир, (і, и)ндекс, (і, и)нвестор, (і, и)лю-страція, (і, и)нтерес.

IV. Повідомлення теми, мети уроку

V. Вивчення нового матеріалу

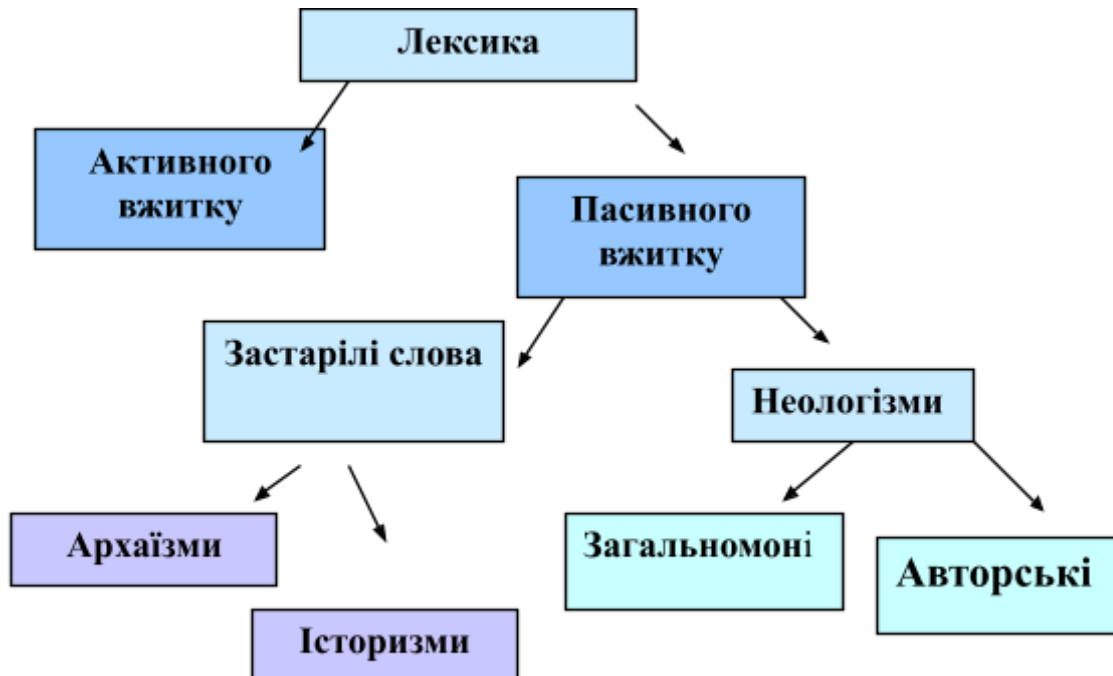
1. Слово вчителя

Ми з вами лексику вивчаєм,
У цю країну завітаєм,
Проникнемо у глиб віків,
Зустрінемо багато слів,
Знайомих вам і незнайомах,
Нових, ще зовсім невідомих,
Уживаних давно й забутих,
З таємних надр життя добутих.

Багато слів української мови живуть віками, проте є такі, які стають у мові застарілими або й зовсім зникають. Одні слова вийшли із ужитку, бо зникли поняття, які вони називали: жандарм, городничий, кріпак, каганець. Інші слова замінюють виразніші, більш вживані: просинець – січень, марець – березень, гудець – музикант.

Слова, які вийшли з активного вжитку, називаються застарілими.

2. Робота з таблицею

3. Лексична розминка

Прочитайте текст, знайдіть у ньому застарілі слова, з'ясуйте, що вони означають і чому вийшли з ужитку.

Слайд 1

Давида Святославина ратники полягли б у цьому розгаслому, розм'яклому степу. Але в цю теплу непогоду і половчини на своїх конях далеко не рушать. .. Мономах втомлено озирався. Коли б зараз половецька орда змогла їх настигнути, то його вої загинули б і Святополка дружина. І Мономах задоволено зводиться на стременах, оглядає навколишній затуманений зелений простір. Скільки вже йдуть, а половчинів так і не видно.

З того часу, як Мономахові раті розгромили орду на Сулі, хани бояться зустрічей з русичами. Лякають дітей своїх іменем Мономаха.
(Р. Іванченко)

4. Робота з підручником

Опрацювання теоретичного матеріалу на сторінці 34.

5. Вибірково-тлумачний диктант

Виписати застарілі слова, з'ясувати їхнє значення, розмежувати архаїзми та історизми.

1. Устами дитини глаголить істина.
2. Сивий оселедець розсипався козакові перед очима.
3. Цю корогву прислали козакам за мужність у бранях з татарами.
4. На валах стояли гармати і гаківниці, щоб відбивати наглі напади ворогів.
5. На голові Кайдашихи був високий очіпок.
6. Ось підвелася одна молодиця, підперезана червоною китайкою.
7. Легка біла газова намітка вкривала її голову з темно-русявим волоссям.

6. Гра «Аукціон».Працюємо у групах.

За кілька хвилин учні повинні записати якомога більше застарілих слів.

7. Робота з підручником

Виконати вправу 55.

8. Фізкультхвилинка

Ми учились, ми трудились,
І, напевно, вже стомились.
То ж давайте для розрядки

Зробим кілька вправ зарядки.
Раз – підняли руки вгору,
Два – нагнулися додолю.
Три – повернулись вправо, вліво.
На чотири – враз присіли,
Похитали головою, ще й притопнули ногою.

9. Слово вчителя

У мові йде два паралельні процеси: одні слова старіють і випадають з активного словника, інші з'являються в мові з потреби назвати якесь явище, предмет, ідею, які щойно виникли, або замінити деякі слова більш прийнятними. Слова, що з'явилися в мові нещодавно, називаються неологізмами.

З часом нові предмети, пристрої, ідеї і т. ін. стають відомими. Так приходять у словниковий склад загальнономовні неологізми.

10. Робота з підручником

Виконати вправу 58.

Слайд 2

Знайдіть у вірші слова, створені поетом. Що вони означають?

Весна, весна! Яка блакить,
Який кругом прозор!
Садками ходить брунькоцвіт,
А в небі – злотозор.

П. Тичина

11. Слово вчителя

Люблю я слово райдужне і стисле
Як час – чітке і свіже, наче рань.
Містке, як мудрість мислі...
В. Бичко

24

Слова, створені письменником з метою образного висловлення думки, називаються авторськими неологізмами.

VI. Закріплення вивченого матеріалу

1. Графічний диктант

У дужках після неологізмів позначте, як вони утворені.

1. Пив я воду, пив холодну із криниці – срібnodзвонну, срібноплинно проліскову. (Б Олійник) 2. І оживе чорних скель гряда, і ніч тремтить під небом світлозоро. 3. І мріє чорногільний березень про молоде своє зело. 4. Я знаю добре: все повториться, завітне спалахом бруньок, високе небо запрозориться, зажебонить в снігу струмок. (Із творів С. Жуковського) 5. Одвересніло. Сніг. Морози. (М. Ільницький)

2. Робота в групах

Виконати вправу 55

3. Відредагуйте речення

1. Я дивлюся на морські береги, які відпливають в глибоку далечінь, і, схиливши голову, думаю про всіх трудівників нового моря. (О. Дов-женко) 2. Лейтенант привів рать на поле бою. 3. Повівав холодний студенець. 4. Василько глаголив друзям про знахідку.

4. Розподільний диктант

Запишіть окремо застарілі слова, неологізми, загальноживані слова. Запишіть у фонетичній транскрипції кілька слів.

Інтернет, літак, пан, агротехніка, ракета-носій, мушкет, вікно, універсам, помічник, школа, гувернантка, вулиця, комп'ютер, книга, гетьман, жупан, лавсан, праця, газета, фунт, телевізор, радіо, свита, хан.

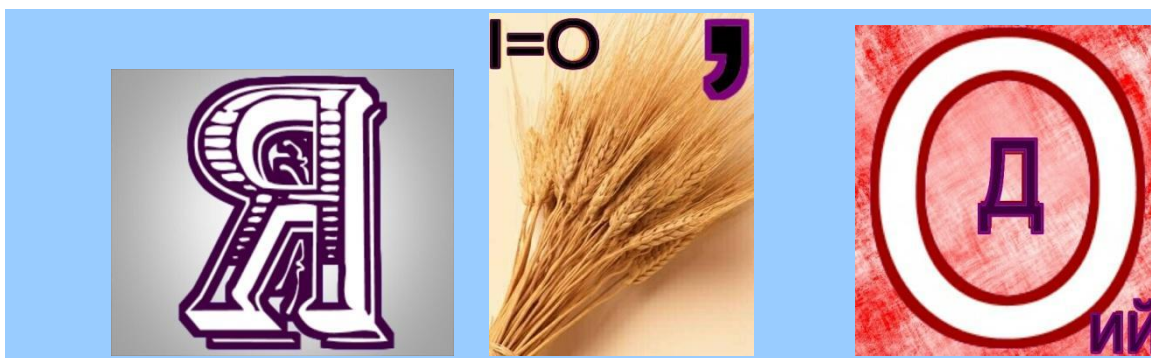
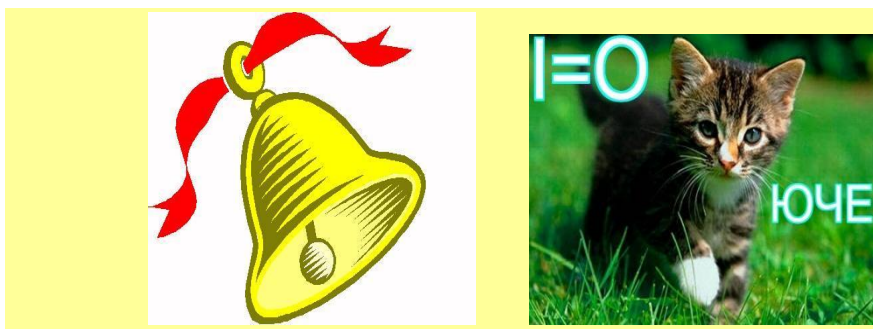
5. Лексична розминка

Прочитайте на слайді авторські неологізми. Поміркуйте, які образи міг зіставляти письменник при утворенні цих слів.

Слайд 3

Тихосумний (Т. Шевченко),
снігоцвіт (Т. Шевченко),
крайобраз (І. Франко),
дзвінкославний (П. Тичина),
срібнопінний (М. Рильський),
весновій (А. Малишко),
березолистий (А. Малишко).

6. Розшифруйте ребуси. Від яких слів утворені авторські неологізми П. Тичини і М. Рильського? Запишіть новотвори у фонетичній транскрипції.

Відповіді. Дзвінкотюче (П. Тичина) – дзвін, котити. Ясноводий (М. Рильський) – ясні води.

VII. Підсумок уроку

Інтерв'ю. Дати відповідь на запитання: «Сьогодні на уроці я дізнався про...»

VIII. Виставлення і коментар оцінок

IX. Домашнє завдання

1. Вивчити теоретичний матеріал. Виконати вправу 61.
2. Скласти і записати розповідь на тему «Хліб на столі» – про випікання хліба в давнину і тепер, використовуючи застарілі слова (високий рівень).